

ПЕРАКЛАДЫ НОВАГА ЗАПАВЕТУ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ Ё ХХ ст.

Як вядома, з'яўленне кніг Бібліі на старабеларускай мове звязана з выдавецкай дзейнасцю Ф. Скарыны («Бивлия руска...», г. Прага, 1517–1519; «Деания и посълания Апостольская», г. Вільня, 1525). Пазней справу Ф. Скарыны працягнулі С. Будны, В. Цяпінскі, І. Фёдараў, П. Мсціславец, С. Зізаний, М. Сматрыцкі і інш. У XVII–XIX стст., у сувязі з выцясненнем старабеларускай мовы польскай і рускай, на тэрыторыі Беларусі не было зроблена ніводнага беларускамоўнага перакладу кніг Бібліі.

Духоўнае адраджэнне і рост нацыянальнай самасвядомасці на пачатку ХХ ст. зрабілі праблему адсутнасці Бібліі на беларускай мове вельмі актуальнай, бо «пераклады Свяшчэннага Пісання... маюць вызначальную ролю ў развіцці кожнай нацыянальнай мовы» [11, с. 44]. У гэты час назіраецца вялікая ўвага перакладчыкаў да беларускай мовы, падкрэсліваецца яе магчымасць выконваць сакральную функцыю.

Пачынаючы з 1920-х гг. і на працягу ўсяго ХХ ст. з'яўляюцца беларускамоўныя рэлігійныя тэксты і пераклады асобных кніг Бібліі, звязаныя з імёнамі І. Бобіча, А. Лісоўскага, В. Ластоўскага, В. Гадлеўскага, В. Тумаша, Л. Гарошкі, Л. Галяка, П. Татарыновіча, Я. Пятроўскага, М. Міцкевіча, В. Пануцэвіча, Я. Германовіча і інш. (гл. [6, с. 24–27]).

Аб'ектам нашага даследавання з'яўляюцца поўныя беларускамоўныя пераклады Новага Запавету ў ХХ ст., якія працяглы час знаходзіліся па-за ўвагай вучоных-лінгвістаў. Пад Новым Запаветам мы разумеем частку Бібліі, якая напісана на старагрэчаскай мове і складаецца з 27 кніг (Евангеллі, Дзеянні апосталаў, Пасланні апосталаў, Апакаліпсіс).

Першым поўным перакладам Новага Запавету са старагрэчаскай на беларускую мову стаў плён сумеснай працы баптысцкага святара з г. Брэста **Лукаша Дзекуця-Малея** (1888–1955) і вядомага палітычнага і грамадскага дзеяча, літаратурнага крытыка і публіцыста **Антон Луцкевіча** (1884–1942). Пры гэтым А. Луцкевіч выступаў пераважна ў якасці рэдактара (ёсць сведчанні, што асабіста ён пераклаў Дзеянні апосталаў і Апакаліпсіс [1]); літаратурны талент і класічная адукацыя дапамаглі яму зрабіць працу па вычытванні і выпраўленні тэксту Л. Дзекуця-Малея, а веданне старагрэчаскай мовы рабіла магчымым параўнанне перакладу з арыгіналам [6, с. 26]. Існуе таксама меркаванне, што «Л. Дзекуць-Малей толькі ініцыяваў і пачаў падрыхтоўку перакладу, запрасіўшы ў якасці кансультанта і рэдактара А. Луцкевіча, а той уключыўся ў справу, павёў яе і завяршыў сам» [10, с. 71].

Пераклад, зроблены на тэрыторыі Заходняй Беларусі, упершыню быў апублікаваны Брытанскім і замежным біблейскім таварыствам у 1931 г. у г. Гельсінкфорсе (Фінляндыя) пад назвай «Новы Завет Госпада нашага Ісуса Хрыста і Псалмы» і неаднаразова (1948, 1985, 1991) перавыдаваўся.

Нават цяпер гэты пераклад, агульны наклад якога дасягнуў лічбы 50 тыс. асобнікаў, лічыцца адным з найлепшых і блізкім да арыгінала [2, с. 26; 5, с. 77]. С. Шупа адзначае стылёвую лёгкасць і натуральнасць мовы перакладу, пачуццё стылю і меры і мінімальную наяўнасць моўных эксперыментаў [13, с. 29]. Да недахопаў перакладу можна аднесці наяўнасць вялікай колькасці малаўжывальных і дыялектных слоў і словаформ, якія не адпавядаюць літаратурнай мове, а таксама пэўны ўплыў з боку лексікі і граматыкі рускай мовы [8, с. 30; 10, с. 72].

Безумоўна, публікацыя ў 1931 г. першага беларускамоўнага Новага Запавету, створанага перакладчыкамі пратэстанцкага веравызнання, актывізавала працу прадстаўнікоў праваслаўнай і каталіцкай цэркваў па выданні рэлігійных тэкстаў і перакладаў на роднай мове [15, с. 24]. Але другі поўны беларускамоўны Новы Завет з'яўляецца толькі праз 40 гадоў.

У 1970 г. у г. Нью-Ёрку выходзіць «Новы Закон Спадара а Спаса нашага Ісуса Хрыста: з мовы грэцкае на вялікалітоўскую (беларускую) нанова перакладзены». Пераклад са старагрэчаскай мовы ажыццявіў беларускі мовазнаўца, доктар славянскай філалогіі і гісторыі **Ян Станкевіч** (1891–1976).

Нягледзячы на тое, што тэкстуальна пераклад Я. Станкевіча — адзін з найбольш якасных [4], даследчыкі адзначаюць, што моўны пурызм, ужыванне архаічных старабеларускіх форм разам з насычанасцю неалагізмамі і дыялектызмамі, пашырэнне лексічнага значэння слоў аддаляюць яго ад сучаснай літаратурнай мовы [6, с. 28; 7, с. 44; 8, с. 30]. Па словах І.А. Чароты, перакладу Я. Станкевіча «ўласцівая дакладнасць перадачы сінтаксічных канструкцый і адначасова — неверагодная вольнасць у перадачы лексікі, асабліва ж — уласная словатворчасць, якая не вытрымлівае крытыкі» [9, с. 504]. Ён жа адзначае, што «на адпаведныя „творчыя вышукі“ і „вынаходніцтвы“ ўцаркоўлены люд можа рэагаваць не інакш як на прафанацыйныя і нават парадыйна-блюзнерскія, г. зн. кашчунныя» [11, с. 47]. Такім чынам, пераклад Я. Станкевіча можа ўяўляць цікакасць для даследчыкаў Бібліі і філолагаў, але не прызначаны для шырокага ўжывання [4; 10, с. 76].

У 1995 г. у г. Мінску быў апублікаваны «Новы Завет. Псалтыр» беларускага перакладчыка, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі **Васіля Сёмухі** (нар. 1936); пачатак яго працы над новазапаветнымі тэкстамі быў звязаны з дзейнасцю ў Біблейскай камісіі БПЦ МП.

Хоць сам В. Сёмуха адзначае, што крыніцай перакладу быў царкоўнаславянскі тэкст [12]), відавочна, што ён карыстаўся пераважна рускамоўнай Сінадальнай Бібліяй 1840 г., пра што сведчыць наяўнасць аднолькавых тэкстуальных і тэалагічных памылак [4; 6, с. 29; 9, с. 504; 10, с. 86–89].

Высокая мастацкасць перакладу, зробленага, па словах аўтара, «з арыентацыяй на „літаратурны“, „творчы“ характар» [10, с. 82], спалучаецца з адвольнасцю ў трактоўцы складаных месцаў і дыялектным напісаннем новазапаветных імён [6, с. 29]. Даследчыкі адзначаюць пэўную колькасць

неалагізмаў, утвораных аўтарам па ўласных мадэлях словаўтварэння [11, с. 46], указваюць на мноства «сур’ёзных памылак, абумоўленых устаноўкай на „літаратурнасць“ і грэбаванне сакральнасцю тэкстаў Пісання» [9, с. 504]. Называючы працу В. Сёмухі «своеасаблівым ператлумачэннем» Новага Запавету, І.А. Чарота адзначае, што аўтар «дазваляе сабе перакручваць разбіўку на вершы, парушаць іх нумарацыю... прапускаць словы, словазлучэнні, фразы, радкі і нават цэлыя вершы...» [11, с. 46]. Між тым, творчае перастварэнне, дарэчнае для мастацкага перакладу, недапушчальнае ў перакладзе біблейскім [14, с. 5].

У 1970–80-х гг. па даручэнні папы Паўла VI над перакладам кніг Бібліі пачынае працаваць беларускі каталіцкі святар **Уладзіслаў Чарняўскі** (1916–2001). Яго пераклад Новага Запавету змог убачыць свет толькі ў 1999 г. У 2003 г., праз два гады пасля смерці У. Чарняўскага, выходзіць другое выданне Новага Запавету; тэкст перакладу быў апрацаваны пратэстанцкім святаром А. Бокунам, а яго навуковым рэдактарам стала праф. Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая.

Працуючы над перакладам, У. Чарняўскі карыстаўся не старагрэчаскім арыгіналам, а тэкстамі польскіх Бібліі Я. Вуйка (1599) і Бібліі Тысячагоддзя (1965), лацінскай Вульгаты, рускага Сінадальнага перакладу [6, с. 28], што, безумоўна, з’яўляецца недахопам.

Пераклад У. Чарняўскага, хоць і выкананы ў рэчышчы заходняй традыцыі і не пазбаўлены характэрных для польскай мовы мадэляў словаўтварэння і сінтаксічных канструкцый [3; 10, с. 77], але, па словах І.А. Чароты, «у параўнанні з іншымі перакладамі беларусаў-католікаў... меней залежны ад польска-каталіцкай традыцыі, уключае больш уласцівых прыродзе беларускай мовы паняццяў, вызначэнняў, канструкцый» [9, с. 504]. Імкненне трымацца народнай мовы, лексіка і стыль першапачатковага (нерэдагаванага) варыянта перакладу, натуральны і жывы сінтаксіс робяць яго адным з найцікавейшых [6, с. 28].

Такім чынам, у XX ст. былі апублікаваныя чатыры пераклады Новага Запавету на беларускую мову. Кожны з іх мае свае добрыя якасці і недахопы філалагічнага і тэалагічнага характару. Аб’ядноўвае іх тое, што ніводзін з іх не зрабіўся агульнапрынятым і не атрымаў афіцыйнага прызнання БПЦ МП і Касцёла. Па словах І.А. Чароты, гэтыя «пераклады... саматужніцкія, а ў дадатак, без належнай публічнай ацэнкі, апрабачыі» [11, с. 45]. У любым выпадку, беларускамоўныя выданні Новага Запавету XX ст. можна лічыць каштоўным досведам для наступных перакладаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Аўдзяюк, А. Бібліяграфія перакладаў Бібліі на беларускую мову [Электронны рэсурс] // Салавейкава хатка. — 01.12.2011. — Рэжым доступу: <http://salavejka.blogspot.com.by/2011/12/blog-post.html>. — Дата доступу: 13.03.2017.
2. Бокун, А. Гісторыя перакладу Бібліі на беларускую мову // ЛукашДзекуць-Малей і беларускія пераклады Бібліі: зб. матэрыялаў, арт. і дак. / [рэдкал.: А.У. Унучак (гал. рэд.) і інш.]. — Брэст, 2011. — С. 17–35.
3. Выйшаў новы пераклад Бібліі на беларускую мову [Электронны рэсурс] // Афіцыйны сайт Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі (БХД). — 16.02.2012. — Рэжым доступу:

- <http://bchd.info/6245-vyysha-novy-peraklad-bbl-na-belaruskuyu-movu.html>. — Дата доступу: 28.02.2017.
4. Лабадзенка, Г. Ірына Дубянецкая: Беларусь 1000 гадоў жыве без Бібліі [Электронны рэсурс] // TUT.BY. — 20.03.2012. — Рэжым доступу: <https://news.tut.by/culture/279852.html>. — Дата доступу: 28.02.2017.
 5. Пятровіч, А. Беларускае слова ў перакладах Святога Пісання // Хрысціянства і беларуская культура: матэрыялы 3-га міжнар. кангр. беларусістаў «Бел. культура ў дыялогу цывілізацый», 1 сес. — 21–25 мая, 2 сес. 4–7 снеж., Мінск, 2000 г. / рэдкал.: Л. Уладыкоўская-Канаплянік (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск, 2001.
 6. Сурыновіч, С. Шляхі да слова // Наша вера. — 2015. — № 4. — С. 24–31.
 7. Трацяк, І.І. Біблія ў кантэксце беларускай культуры: вучэб. дапам. па адпавед. спецкурсе для студэнтаў спецыяльнасці Г 02.01.00 — Беларус. мова і літ.; УА «ГрДУ імя Я. Купалы». — Гродна, 2003.
 8. Фурс, В.У. Беларускія пераклады Евангелля паводле Мацвея: пратэстанцкія, каталіцкія, праваслаўныя версіі // Роднае слова. — 2004. — № 12. — С. 29–32.
 9. Чарота, І.А. Переводы Священного писания на белорусский язык // Јужнословенски филолог. — 2010. — № 66. — С. 497–512.
 10. Чарота, І.А. Беларуская мова і Царква. — Мінск, 2000.
 11. Чарота, І.А. Тэорыя і практыка мастацкага перакладу: дапам. для студэнтаў філал. фак., якія навучаюцца па спецыяльнасцях 1-21 05 01 «Беларус. філалогія (па накірунках)», 1-21 05 04 «Славян. філалогія», 1-21 06 01 «Сучасныя замежныя мовы (па накірунках)». — Мінск, 2011.
 12. Шапран, С. Непапраўны шасцідзясятнік Васіль Сёмуха [Электронны рэсурс] // Новы час. — 18.01.2016. — Рэжым доступу: http://novychas.by/asoba/njepraprauny_shascidziasiatnik. — Дата доступу: 28.02.2017.
 13. Шупа, С. 3 гісторыі новабеларускіх перакладаў Бібліі // Вестн. белорус. экзархата: альм. — 1990. — № 4. — С. 28–30.
 14. Яскевіч, А.С. Шляхі ўдасканалення біблейскага перакладу: славянамоўны вопыт / Нац. акад. Навук Беларусі, Беларус. кам. славістаў. — Мінск, 1998.
 15. Picarda, G. de. The heavenly fire : A study of the origins of the Byelorussian New Testament and Psalms (1931) // Божым шляхам. — 1975. — № 1–2. — С. 9–24.